Chương III: VECTƠ NGẪU NHIÊN

(ĐẠI LƯỢNG NGẪU NHIÊN NHIỀU CHIỀU)

III.1. Khái niệm.

Nếu các biến ngẫu nhiên $X_1, X_2, \ldots, X_n$ cùng xác định trên các kết quả của một phép thử thì ta nói $Z = (X_1, X_2, \ldots, X_n)$ là một vectơ ngẫu nhiên *n* chiều.

III.2. Vectơ ngẫu nhiên rời rạc 2 chiều (X,Y).

III.2.1 Bảng phân phối XS đồng thời.

III.2.2 Phân phối XS theo các BNN thành phần X, Y (PP lề).

III.2.3 PP XS có điều kiện.

III.2.4 Điều kiện độc lập của X và Y.

III.2.5 Hàm phân phối XS của (X,Y).

III.3. Vectơ ngẫu nhiên liên tục 2 chiều (X,Y). **THAM KHẢO**

III.3.1 Hàm mật độ đồng thời.

III.3.2 Hàm mật độ của các BNN thành phần X, Y (Hàm mật độ lề).

III.3.3 Điều kiện độc lập của X và Y.

III.3.4 Hàm phân phối XS của (X,Y).

III.3.5 Hàm mật độ có điều kiện.

III.4 Một số tham số đặc trưng của vectơ ngẫu nhiên.

* Kỳ vọng toán
* Kỳ vọng của hàm φ(X,Y).
* Kỳ vọng có điều kiện
* Covarian (Hiệp phương sai)
* Ma trận tương quan
* Hệ số tương quan & ý nghĩa.
* Sử dụng máy tính bỏ túi để tính một số tham số đặc trưng.

III.5. Hàm của vectơ ngẫu nhiên (X,Y).

III.2 PHÂN PHỐI XÁC SUẤT của VTNN RỜI RẠC 2 CHIỀU

III.2.1 Bảng phân phối XS đồng thời:

Cho $X = \{x_1, x_2, ..., x_m\}$; $Y = \{y_1, y_2, ..., y_n\}$.

Đặt $\mathbf{p_{ij} = P(X = x_i, Y = y_j)}$; $i = \overline{1,m},\ j = \overline{1,n},$. Dưới đây là **bảng phân phối xác suất đồng thời** của (X, Y):

X \ Y	y_1	y_2	...	Y_n
x_1	p_{11}	p_{12}	...	p_{1n}
x_2	P_{21}	P_{22}	...	P_{2n}
...	...	...	...	...
x_m	p_{m1}	p_{m2}	...	p_{mn}

Khi đó $0 \le p_{ij} \le 1$ và $\sum_i \sum_j p_{ij} = 1$.

III.2.2 Phân phối XS theo các BNN thành phần X, Y (PP lề).

Đặt: $p_i = \sum_{j=1}^{n} p_{ij} = P(X = x_i), i = \overline{1, m}$

Ta được bảng phân phối xác suất của *X*:

X	x_1	x_2	...	x_m
P^X	p_1	p_2	...	p_m

Đặt: $q_j = \sum_{i=1}^{m} p_{ij} = P(Y = y_j), j = \overline{1, n}$

Ta được bảng phân phối xác suất của Y:

X	y_1	y_2	...	y_n
P^Y	q_1	q_2	...	q_n

III.2.3 Phân phối xác suất có điều kiện:

Bảng PPXS của X với điều kiện $Y = y_j (j = \overline{1, n})$ là:

X	x_1	x_2	...	x_m
P^{X/y_j}	$\frac{p_{1j}}{q_j}$	$\frac{p_{2j}}{q_j}$	...	$\frac{p_{mj}}{q_j}$

tức là $P(X=x_i \mid Y=y_j) = \dfrac{p_{ij}}{q_j}$

Bảng PPXS của Y đối với điều kiện $X = x_i (i = \overline{1, m})$ là:

Y	y_1	y_2	...	y_n
P^{Y/x_i}	$\frac{p_{i1}}{p_i}$	$\frac{p_{i2}}{p_i}$	...	$\frac{p_{in}}{p_i}$

III.2.4 Điều kiện độc lập của X và Y.

X và *Y* độc lập

$\Leftrightarrow$ $P(X=x_i, Y=y_j) = P(X=x_i).P(Y=y_j)$ $\forall i,j$ hay $p_{ij} = p_i q_j$ $\forall i, j$.

$\Leftrightarrow$ $F(x,y) = F_X(x).F_Y(y)$;

(F_X , F_Y là các hàm *PPXS của* X,Y , hay gọi la các hàm phân phối lề..)

III.2.5 Hàm phân phối đồng thời của (X,Y) .

$$F(x,y) = P(X < x, Y < y) = \sum_{x_i < x} \sum_{y_j < y} p_{ij}$$

Lưu ý:

- *F(x,y) chính là xác suất để điểm ngẫu nhiên M(X,Y) rơi vào hình chữ nhật vô hạn có đỉnh phía trên, bên phải là (x,y).*

III.3 PHÂN PHỐI XÁC SUẤT của VTNN LIÊN TỤC (X,Y) *(Tham khảo)*

III.3.1 Hàm mật độ XS đồng thời: của VTNN (X,Y) là hàm xác định trên toàn mặt phẳng, thỏa:

$$\begin{cases} \bullet\ f(x,y) \ge 0;\ \forall (x,y) \in \mathbb{R}^2 \\ \bullet\ \displaystyle\iint_{\mathbb{R}^2} f(x,y)dxdy = 1 \end{cases}$$

- **Tính chất:** $P\big((X,Y) \in D\big) = \displaystyle\iint_D f(x,y)dxdy$

III.3.2 Hàm mật độ lề:

$f_X(x) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y)dy,\ x \in \mathbb{R}$ là **hàm mật độ** theo X;

$f_Y(y) = \int_{-\infty}^{+\infty} f(x,y)dx,\ y \in \mathbb{R}$ là **hàm mật độ** theo Y.

III.3.3 Điều kiện độc lập của X, Y:

X và Y độc lập $\Leftrightarrow$ $F(x,y) = F_X(x).F_Y(y) \Leftrightarrow f(x,y) = f_X(x).f_Y(y)$

III.3.4 Hàm phân phối XS của (X,Y):

$$F(x,y) = P(X<x, Y<y) = \int_{-\infty}^{x} du \int_{-\infty}^{y} f(u,v)dv$$

- Từ đó suy ra:

$$\Rightarrow f(x,y) = \frac{\partial^2 F(x,y)}{\partial x \partial y}$$

- Trong trường hợp riêng, khi miền D là hình chữ nhật:

P(a≤X< b; c≤X< d] = F(b, d) – F(a, d) – F(b, c) + F(a, c).

III.3.5 Hàm mật độ có điều kiện VTNN liên tục (X,Y).

Hàm mật độ của X với điều kiện *Y* = *y* là: $f_{X/y} = \frac{f(x,y)}{f_Y(y)}$

Hàm mật độ của Y với điều kiện *X* = *x* là: $f_{Y/x}(y) = \frac{f(x,y)}{f_X(x)}$

III.4 MỘT SỐ ĐẶC TRƯNG của BNN hai chiều:

*** Kỳ vọng toán:** E(X,Y) = (E(X),E(Y))

*** Hiệp phương sai (Covarian, mômen tương quan):**

cov(X,Y)= E[(X-E(X)).(Y-E(Y))] = E(XY) - E(X).E(Y)

*** Ma trận tương quan** (ma trận hiệp phương sai) của (X,Y):

$$D(X,Y)=\begin{bmatrix} \text{cov}(X,X) & \text{cov}(X,Y) \\ \text{cov}(Y,X) & \text{cov}(Y,Y) \end{bmatrix}=\begin{bmatrix} D(X) & \text{cov}(X,Y) \\ \text{cov}(Y,X) & D(Y) \end{bmatrix}$$

*** Hệ số tương quan của X và Y:**

$$R_{XY} = \frac{\text{cov}(X,Y)}{\sqrt{D(X)}\,\sqrt{D(Y)}} = \frac{E(XY)\text{-}E(X).E(Y)}{\sqrt{D(X)}\,\sqrt{D(Y)}}$$

Hệ số tương quan và covarian dùng để đặc trưng cho mức độ chặt chẽ của mối liên hệ phụ thuộc giữa các BNN X và Y.

Nếu $R_{XY} = 0$ thì ta nói X, Y không tương quan, ngược lại khi $R_{XY} \neq 0$ ta nói X, Y có tương quan.

Nếu X, Y độc lập thì cov(X,Y)= $R_{XY} = 0$.

Điều ngược lại không đúng, tức là nếu cov(X,Y)= 0 thì hoặc X, Y độc lập, hoặc X, Y phụ thuộc ở một dạng thức nào đó. Khi (X,Y) có phân phối chuẩn thì X,Y độc lập $\Leftrightarrow R_{XY} = 0$.

Hệ số tương quan không có đơn vị đo và $\mathbf{|R_{XY}| \leq 1}$.

Nếu $R_{XY} = \pm 1$ thì X, Y có tương quan tuyến tính (thuận /nghịch).

Khi $R_{XY} \approx \pm 1$ thì X, Y có tương quan "gần" tuyến tính.

Ví dụ 1

Một hộp đựng 5 sản phẩm, trong đó có 3 phế phẩm mà không kiểm tra thì không biết. Các sản phẩm được lấy ra kiểm tra cho đến khi phát hiện thấy 2 phế phẩm thì dừng lại.

Kí hiệu X là BNN chỉ số lần kiểm tra cho tới khi phế phẩm đầu tiên được phát hiện. Y là BNN chỉ số lần kiểm tra thêm cho tới khi phế phẩm thứ hai được phát hiện.

Hãy :

a) Lập bảng phân phối xác suất đồng thời của (X, Y).

b) Tính cov(X,Y) và hệ số tương quan của X, Y.

c) X,Y có độc lập hay không ?

d) Tìm phân phối XS và kỳ vọng có điều kiện của X khi Y=2.

X \ Y	1	2	3
1	3/10	2/10	1/10
2	2/10	1/10	0
3	1/10	0	0

$$p_{11} = P(X=1;Y=1) = P(\overline{A_1}.\overline{A_2}) = \frac{3}{5}.\frac{2}{4} = \frac{3}{10}$$

$$p_{12} = P(X=1;Y=2) = P(\overline{A_1}.A_2.\overline{A_3}) = \frac{3}{5}.\frac{2}{4}.\frac{2}{3} = \frac{1}{5}$$

$$p_{13} = P(X=1;Y=3) = P(\overline{A_1}.A_2.A_3.\overline{A_4}) = \frac{3}{5}.\frac{2}{4}.\frac{1}{3}.1 = \frac{1}{10}$$

$$p_{21} = P(X=2;Y=1) = P(A_1.\overline{A_2}.\overline{A_3}) = \frac{2}{5}.\frac{3}{4}.\frac{2}{3} = \frac{1}{5}$$

$$p_{22} = P(X=2;Y=2) = P(A_1.\overline{A_2}.A_3.\overline{A_4}) = \frac{2}{5}.\frac{3}{4}.\frac{1}{3}.1 = \frac{1}{10}$$

$$p_{31} = P(X=3;Y=1) = P(A_1.A_2.\overline{A_3}.\overline{A_4}) = \frac{2}{5}.\frac{1}{4}.1.1 = \frac{1}{10}$$

$$p_{23} = P(X=2;Y=3) = 0$$

$$p_{32} = P(X=3;Y=2) = 0$$

$$p_{33} = P(X=3;Y=3) = 0$$

b) Tính Cov(X,Y) và R_{XY}:

Y / X	1	2	3	P^X
1	3/10	2/10	1/10	6/10
2	2/10	1/10	0	3/10
3	1/10	0	0	1/10
P^Y	6/10	3/10	1/10	

Viết lại các bảng PPXS thành phần của X và Y (phân phối lề):

X	1	2	3
P^X	6/10	3/10	1/10

Y	1	2	3
P^Y	6/10	3/10	1/10

E(X)= E(Y)=1,5 D(X)= D(Y) = 0,45

$$E\left(XY\right)=\sum_{i;j}x_i y_j p_{ij}=1.1.\frac{3}{10}+1.2.\frac{2}{10}+1.3.\frac{1}{10}+2.1.\frac{2}{10}+2.2.\frac{1}{10}+3.1.\frac{1}{10}=2,1$$

$$\mathrm{cov}(X,Y)=E(XY)-E(X).E(Y)=-0,15. \quad R_{XY}=\frac{E(XY)-E(X).E(Y)}{\sqrt{D(X)}\sqrt{D(Y)}}=\frac{-1}{3}$$

HD Sử dụng MTBT tìm 1 số đặc trưng của VTNN rời rạc:

<table>
<tr><th>Các bước thực hiện</th><th>Máy CASIO fx 570 ES (PLUS)...</th><th>Máy CASIO fx 500 MS....</th></tr>
<tr><td>Mở cột tần số
(nếu máy chưa mở)</td><td>SHIFT -- MODE (SETUP) -- ▼ --
-- 4 (STAT) -- 1 (ON)</td><td></td></tr>
<tr><td>Vào chế độ thống kê hai biến.</td><td>MODE -- 3 (STAT) -- 2 (A+BX)</td><td>MODE -- MODE --...-- 2 (REG)
--- 1 (Lin)</td></tr>
<tr><td>Nhập dữ liệu</td><td><table>
<tr><th></th><th>X</th><th>Y</th><th>FREQ</th></tr>
<tr><td>1</td><td>x1</td><td>y1</td><td>p11</td></tr>
<tr><td>2</td><td>x1</td><td>y2</td><td>p12</td></tr>
<tr><td>...</td><td>...</td><td>...</td><td>....</td></tr>
<tr><td>...</td><td>xn</td><td>ym</td><td>pnm</td></tr>
</table>AC</td><td>Nhập lần lượt theo từng dòng , thứ tự nhập như sau:
X_i , Y_j ; p_{ij} M+</td></tr>
<tr><td>Đọc kết quả
E(X); E(Y)</td><td>SHIFT – 1 (STAT)- 4 (VAR) –
--- 2 ($\bar{x}$) -- =
Muốn có kq E(Y) thì chọn $\bar{y}$</td><td>SHIFT – 2 (SVAR) -1 ($\bar{x}$)-- =
SHIFT – 2(SVAR) - ▶ -1 ($\bar{y}$)-- =</td></tr>
<tr><td>Đọc kết quả
$\sqrt{D(X)}$ $\sqrt{D(Y)}$</td><td>SHIFT – 1 (STAT)- 4 (VAR) –
--- 3 (σX) -- =
Muốn có kq $\sqrt{D(Y)}$ thì chọn σY</td><td>SHIFT – 2 (SVAR)- 2 ($x\sigma n$)-- =
SHIFT – 2(SVAR) - ▶ -1 ($y\sigma n$)
-- =</td></tr>
<tr><td>Đọc kết quả R_{XY}</td><td>SHIFT – 1 (STAT)-6(REG)–3 (r) --=</td><td>SHIFT – 2 (SVAR) - ▶ - ▶ 3(r)-=</td></tr>
<tr><td>Tham khảo các KQ trung gian</td><td>SHIFT – 1 (STAT)- 3 (SUM) - ....</td><td>SHIFT – 1 (SSUM) - ......</td></tr>
</table>

c) Theo đn, X,Y độc lập $\Leftrightarrow$ $P(X=x_i; Y=y_j) = P(X=x_i).P(Y=y_j)$; $\forall$ i,j.

Trong bảng PPXS đồng thời, $P(X=1;Y=1) = 3/10$;

nhưng $P(X=1).P(Y=1) = (6/10).(6/10) =1/100 \neq P(X=1;Y=1)$

nên ta kết luận X,Y không độc lập.

d) Từ bảng PPXS đồng thời, suy ra bảng phân phối xác suất của X với điều kiện Y=2:

$X^{\|Y=2}$	1	2
$P^{X\|Y=2}$	$\dfrac{2/10}{3/10} = \dfrac{2}{3}$	$\dfrac{1/10}{3/10} = \dfrac{1}{3}$

và $E(X|Y=2) = 4/3$.

Ví dụ 2

Cho hai đại lượng ngẫu nhiên X, Y độc lập có các bảng phân phối xác suất:

Y	0	1
P	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$

X	-1	1	2
P	$\frac{1}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{1}{4}$

a) Lập bảng phân phối xác suất của $Z = 3X^2 + 2Y$; Tính E(Z),D(Z).

b) Tính E(U),D(U) với $U = 5X - 3Y + 10$.

Hướng dẫn: Do X,Y độc lập nên $P(X=x_i, Y=y_j) = P(X=x_i).P(Y=y_j), \forall i,j$.

Lập bảng PPXS đồng thời của X, Y rồi tính giá trị hàm $Z=3X^2+2Y$.

X \ Y	0	1
-1	1/8 Z = 3	1/8 Z = 5
1	2/8 Z = 3	2/8 Z = 5
2	1/8 Z = 12	1/8 Z = 14

Suy ra bảng phân phối xác suất của Z:

Z	3	5	12	14
P	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$

Vậy E(Z) = 6,25 và D(Z) = 16,1875.

b) HD: E(5X - 3Y +10) = 5E(X) - 3E(Y) + 10.

D(5X -3Y + 10) = 25D(X) + 9D(Y).

Ví dụ 3

Dưới đây là bảng PPXS đồng thời của 2 biến ngẫu nhiên X,Y. Tìm hàm phân phối XS của (X,Y).

X \ Y	10	20
2	0.1	0.3
5	0.2	0.4

Hướng dẫn :

$$F(x,y) = P(X<x;\ Y<y) = \sum_{i,j} p_{ij} \quad ;\ x_i < x \ \&\ y_j < y.$$

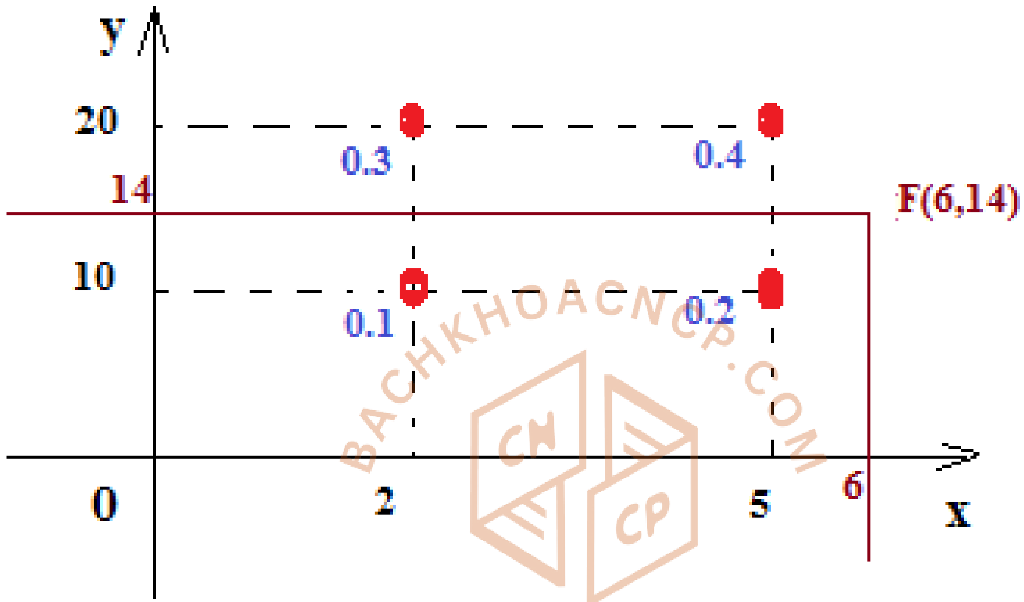

Ví dụ:

+ $F(x,y) = P(X<x; Y<y)$.

+ $F(6; 14)=P(X< 6; Y< 14) = 0,3$

+ $F(3; 20)=P(X<3,Y<20)= 0,1$.

+ $F(4;25)=P(X<4; Y<25) =0,4$.

Đáp số:

$$F(x,y)=\begin{cases} 0,1 & (x,y)\in(2,\ 5]\times(10,\ 20] \\ 0,1+0,3 & (x,y)\in(2,\ 5]\times(20,+\infty) \\ 0,1+0,2 & (x,y)\in(5,+\infty)\times(10,\ 20] \\ 1 & (x,y)\in(5,+\infty)\times(20,+\infty) \\ 0 & (x,y)\neq \end{cases}$$

Ví dụ 4

Biến ngẫu nhiên 2 chiều (X,Y) có bảng phân phối xác suất đồng thời như sau:

X \ Y	**2**	**3**	**4**
0	0,12	0,15	0,03
1	0,28	0,35	007

a) Chứng minh X ,Y là độc lập.

b) Tìm hệ số tương quan Rxy.

c) Tìm phân phối xác suất của biến ngẫu nhiên Z =XY.

d) Tính E(Z) bằng 2 cách khác nhau.

Ví dụ 5:

Giả thiết các biến ngẫu nhiên X_1; X_2; X_3 độc lập với nhau, cùng tuân theo phân phối Poisson với các tham số tương ứng lần lượt là $\lambda_1 = 1$; $\lambda_2 = 2$; $\lambda_3 = 3$.

Gọi biến ngẫu nhiên $Y = \max\{ X_1 ; X_2 ; X_3 \}$.

a) Tìm xác suất $Y > 1$

b) Tìm xác suất $Y = 2$

Ví dụ 6:

Giả thiết các biến ngẫu nhiên X_1; X_2; X_3 độc lập với nhau, cùng tuân theo phân phối mũ với các tham số tương ứng lần lượt là $\lambda_1 = 1$; $\lambda_2 = 2$; $\lambda_3 = 3$.

Gọi biến ngẫu nhiên $Y = \min\{ X_1 ; X_2 ; X_3 \}$

Lập hàm phân phối xác suất của Y.

Ví dụ 7:

Một sinh viên có xác suất nghỉ một buổi học bất kỳ là 5%; xác suất đi học trễ một buổi là 20%. Giả thiết trong 1 tuần, sinh viên đó có 5 buổi học trên trường.

a) Lập bảng phân phối xác suất đồng thời giữa biến X là số buổi sinh viên đó nghỉ trong 1 tuần và Y là số buổi sinh viên đó đi học trễ trong cùng tuần đó.

b) Lập bảng phân phối xác suất của Y với điều kiện trong tuần có 1 buổi sinh viên nghỉ học.